

• Inhoudsopgave •

Ten geleide: No Mercy
Marianne Versteegh – Pag 3

Raadsadvies: Raad voor Cultuur adviseert
indikken, kaasschaven en overhevelen
Simon van den Berg en Robbert van Heuven
Pag 4

Discussie: Kunsten '92 en de Tafel van Zes
Marianne Versteegh – Pag 8

Column: Zwarte balkjes
Micha Wertheim – Pag 12

Interview: Sandra Trienekens: de behoefte
om echt gezien te worden
Sara van der Kooi – Pag 14

Jeugd cultuur beleid: Alles voor de jeugd?
Anita Twaalfhoven – Pag 22

Cultuurkaart: De Cultuurkaart in zeven
vragen
Aart Kolle – Pag 27

Column: Inhoudelijk verbinden
Moniek Merckx – Pag 29

Framing: De kracht van het beeld
Robbert van Heuven – Pag 30

Ledenlijst
Pag 34

Colofon
Pag 36

• Ten geleide •

NO MERCY

Het is nu vier dagen na het verschijnen van het advies van de Raad voor Cultuur en ik merk dat het the-day-after-gevoel maar niet wil wijken. Het advies maakt in één klap zichtbaar wat we allemaal al wisten, maar dat, omdat het nog niemand echt raakte, slechts werd waargenomen als een dreigende bommenwerper aan de horizon. Nu hangt die ronkend boven ons hoofd. Bij het verschijnen van dit magazine is de schade op het Ministerie van OCW verwerkt in een aan dit kabinet eigen gestaalde hoofdlijnennotitie. *No mercy*. Dat het hier gaat om een volstrekt zinloze culturele en economische kapitaalvernietiging, lijkt geen argument. Wat bezielt dit kabinet om een bloeiende sector zo drastisch om zeep te willen helpen? Het zal geen bijdrage leveren aan de oplossing van de economische crisis of het begrotingstekort. Integendeel. Premier Mark Rutte zegt de cultuur een warm hart toe te dragen. Waarom dan kiezen voor koude, kille sanering die Nederland op grote achterstand plaatst en, zoals de Raad ook nog eens benadrukt, zijn internationale reputatie zal schaden? Gebrek aan kennis kan het niet zijn, want binnen de VVD lopen voldoende politici rond die wisten of konden weten wat het in zichzelf tegenstrijdige kabinetsbeleid voor gevolgen zou hebben. Welke gevolgen dat zijn tonen de artikelen over jeugd beleid in dit Magazine nog eens aan.

Wat bedoelt dit kabinet, als het – parallel aan andere beleidsterreinen – zegt dat het 'cultuur terug wil geven aan de burger'? Zorg, onderwijs en een wegennet kun je evenmin teruggeven aan de burger als cultuur. Een tentoonstelling, voorstelling, concert, boek of film komt tot stand door voortzetting van jarenlange tradities, na vele voorinvesteringen, ontwikkelingen en selectieprocedures. Het kopen van een kaartje, film of boek, is de laatste stap. Als je de burger/consument aan het begin van dat proces neerzet, komt er nooit meer iets van de grond. Als je vindt dat in Nederland kunst en cultuur toegankelijk moeten zijn en kunst in eigen land geproduceerd moet kunnen worden, dan heb je toereikende collectieve voorzieningen nodig

waarvoor een betrouwbare overheid de verantwoordelijkheid neemt. De burger kan ook meer verantwoordelijkheid nemen, maar dan toch vooral door te stemmen op een partij die het belang van die collectieve goederen koestert. Vroeger was dat ook de VVD.

'Het profijt van een kunstinstelling is nu juist dat die instelling er is', was nog geen vier jaar geleden de repliek van de inmiddels uit de Tweede Kamer vertrokken VVD-er Atzo Nicolai in het debat over het cultuurprofijs. Waar is het beschavingsideaal van die partij gebleven? ■

• Raadsadvies •

RAAD VOOR CULTUUR ADVISEERT INDIKKEN, KAASSCHAVEN EN OVERHEVELEN

Op 29 april werd het langverwachte advies van de Raad voor Cultuur gepresenteerd. Een advies met weinig grote veranderingen, maar wel met forse financiële ingrepen. Een korte samenvatting.

Met de adviesaanvraag van staatssecretaris Zijlstra zat de Raad voor Cultuur in een moeilijke spagaat, vertelde voorzitter Els Swaab tijdens de presentatie van het advies *Noodgedwongen keuzen*. Wetende dat met een bezuiniging van 125 miljoen onherstelbare schade zou worden toegebracht aan de kunst- en cultuursector, heeft de Raad die bezuiniging toch zo goed en zo kwaad als het ging proberen in te vullen. Swaab maakte er echter geen geheim van dat de Raad aanvankelijk zelfs overwoog om op te stappen. De consequentie was geweest dat OCW dan zelf de bezuinigingen had ingevuld, met zo mogelijk nog grotere negatieve gevolgen.

In het advies maakt de Raad nog eens duidelijk dat hij met grote tegenzin aan de adviesaanvraag van de minister voldoet en waarschuwt voor de gevolgen: kaartjes worden duurder, de bereikbaarheid en toegankelijkheid verkleint, mensen verliezen hun baan, de internationale toppositie van Nederland komt in gevaar. De Raad vraagt de staatssecretaris verder om de bezuiniging op de Cultuurkaart ongedaan te maken en de btw-verhoging terug te draaien. In de bezuinigingsvoorstellen van de Raad wordt gemiddeld een kwart bezuinigd op alle sectoren. Op cultuureducatie wordt het minst bezuinigd (18%), op beeldende kunst het meest (30%).

De Raad adviseert om de invoering van de bezuinigingen uit te smeren over 3 jaar. Van 72 miljoen euro in 2013, via 98 miljoen in 2014. In dat jaar moet gekeken worden of de door de overheid zo verlangde marktwerking genoeg inkomsten oplevert. Pas als dat zo is, adviseert

de Raad ook de laatste stap te maken naar een bezuiniging van 125 miljoen in 2015. De Raad heeft daarmee doelbewust gekozen voor een lange termijnopstelling. De infrastructuur moet in grote lijnen behouden blijven, omdat volgens de Raad de huidige crisis in de legitimering van de kunsten hevig maar tijdelijk is. Hij waakt er dus voor om te veel echt onomkeerbare schade te doen. In bijna elke sector adviseert de Raad dan ook een herziening van de basisinfrastructuur, maar nergens gaat de infrastructuur echt op de schop. Feitelijk gaat het vrijwel overal om een indikking van de bestaande structuur, waarbij overlappende instellingen worden samengevoegd en sommige taken worden afgestoten. Die moeten worden ondergebracht bij Fondsen (die daarvoor nauwelijks meer middelen krijgen), andere overheden en onderwijsinstellingen.

Doemscenario

Die opstelling van de Raad kan ook worden gezien als een vertragingstactiek: door een overgangperiode te eisen met een evaluatie in 2015 kunnen optimisten nog hopen op een kabinetsval en het terugdraaien van de hele ingreep.

Het goede aan dit raadsadvies is dat het de schade aan het bestel vrij goed heeft weten te beperken. De doemscenario's over decimering van het aantal instellingen in de Basisinfrastructuur blijken nogal overdreven. Bovendien neemt de Raad risico door de museumsector niet uit te sluiten van de bezuinigingen.

Het bezwaar van deze opstelling is echter dat het hele advies enerzijds overkomt als een buitenproportionele kaasschaaf en dat anderzijds een groot aantal moeilijke keuzes wordt overgeheveld naar andere partijen. In

de eerste plaats naar de fondsen, maar ook naar lagere overheden en naar instellingen zelf. Met name het Fonds Podiumkunsten krijgt het zwaar. Dat fonds krijgt enerzijds een bezuiniging te verwerken van vier miljoen euro en moet zich anderzijds over een flink aantal uit de BIS overgehevelde instellingen ontfemen. Het Fonds hoeft die natuurlijk niet allemaal te ondersteunen – sterker nog: dat zou het niet eens kunnen – maar daardoor worden de subsidiebesluiten over die instellingen niet alleen verder vooruit geschoven, maar ook verder van de politiek gehaald. Het wordt dus moeilijker voor deze instellingen om de oppositie te organiseren. Daar komt nog de vraag bij of de overheveling van verantwoordelijkheden naar lagere overheden in deze tijden levensvatbaar is. Provincies en gemeentes snijden nu al hevig in hun cultuursubsidies en de verwachting is niet dat ze na het advies van de Raad wel ineens zullen investeren.

Overigens valt het op hoe vaak de Raad verwijst naar nadere (nog uit te komen) adviezen, verder onderzoek of later te presenteren voorstellen. Wat kunnen we nog verwachten:

- een voorstel voor vereenvoudiging van de beoordelingssystematiek, in samenhang met lagere overheden en met mogelijkheden tot vergelijking en benchmarking
- een advies over het museumbestel (welke collecties zijn van (inter)nationaal belang)
- een onderzoek naar overdracht van gebouwen aan culturele instellingen (veel instellingen willen graag een eigen huis bezitten)
- nader advies over de regionale infrastructuur voor muziektheater

Hieronder een korte samenvatting van het Raadsadvies per sector.

Amateurkunst en cultuureducatie (–18%)

De Raad vindt educatie zodanig belangrijk dat hij relatief weinig bezuinigingen op die post adviseert. Het huidige Fonds Cultuurparticipatie zou moeten worden omgevormd tot een breder programmafonds, dat tevens op zijn overhead zou kunnen bezuinigen. Verder adviseert de Raad om een nieuw kennis-

instituut op te richten waar de huidige ondersteunende instellingen en het sectorinstituut in op kunnen gaan.

Architectuur (–20%)

Voor de architectuur adviseert de Raad een nieuwe infrastructuur. Daarin heeft de post-academische opleiding (Berlageinstituut) geen plek meer. Het Stimuleringsfonds voor de Architectuur moet worden omgevormd tot een breder fonds voor ruimtelijke ontwikkeling waarin ook diverse ministeries en lagere overheden kunnen participeren. Lokale architectuurcentra kunnen worden omgevormd tot regionale centra voor monumenten, archeologie en stedenbouw. De bezuiniging kan plaatsvinden door het opheffen van het Berlageinstituut en door te korten op het sectorinstituut.

Beeldende kunst en vormgeving (–30%)

Ook in de beeldende kunst moet de infrastructuur op de schop. Die moet worden vereenvoudigd. In de basis daarvan staat het per 1 juli op te richten Mondriaanfonds (een fusie van Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting). Er wordt ook gekort op de post-academische instellingen en het aantal presentatieinstellingen gaat van elf naar zes. De andere vijf kunnen geld aanvragen bij het Fonds. Er moet worden gekeken of het sectorinstituut voor vormgeving en het sectorinstituut voor

In bijna elke sector adviseert de Raad dan ook een herziening van de basisinfrastructuur, maar nergens gaat de infrastructuur echt op de schop.

Mediakunst kunnen worden ondergebracht bij het nieuw op te richten sectorinstituut voor e-cultuur.

Bibliotheken en Letteren (-26%)

Ook hier wordt een kleinere infrastructuur voorgesteld. Het Nederlands Letterenfonds moet fors inleveren. De Raad stelt dat door het verbeteren van de recoupmentpositie een deel van de bezuinigingen kan worden opgevangen. Het aantal werkbeurzen voor schrijvers kan worden verminderd en de tijdschriftenregeling kan worden ingeperkt. Het budget voor de sectorinstituut voor bibliotheken wordt gehalveerd.

E-cultuur (-18%)

De Raad adviseert het fuseren van het Virtueel Platform en Digitaal Erfgoed Nederland tot een kennisinstituut voor e-cultuur. De plekken waar het goed gaat met e-cultuur vallen samen met de door het ministerie van Economie, Landbouw & Innovatie aangewezen groeikernen voor innovatie. Het Innovatiefonds van dat ministerie zou daarom ook voor de culturele sector toegankelijk moeten zijn.

Film (-25%)

In een nieuw in te richten infrastructuur verdwijnen twee festivals. De twee overgebleven festivals en het sectorinstituut zouden bovendien beter kunnen samenwerken. De postacademische opleidingen kunnen worden ondergebracht bij bestaande hbo-structuren. Het Filmfonds moet flink inleveren. Bij de financiering voor films zou het Fonds meerdere instrumenten kunnen inzetten. Dan moet de overheid wel een *tax incentive* invoeren om investeren in films aantrekkelijker te maken. Als dat er is, kan de suppletierегeling voor commerciële films met 7 miljoen worden gekort. De andere productierегelingen moeten op niveau blijven.

Bovensectoraal (-25%)

De Raad vindt dat er een landelijk kennisinstituut moet blijven voor cultuurbeleid (De Boekmanstichting). De Raad zelf wil ook een nauwere relatie aangaan met de stichting.

Musea (-26%)

De Raad heeft besloten ook de musea mee te nemen in het advies. Dat is anders dan in het regeerakkoord staat, maar niet in tegenspraak met de adviesaanvraag van de staatssecretaris. De Raad stelt een bestelwijziging voor om meer samenhang te krijgen in het museumveld. Hij wijst een aantal wetenschappelijke kernfunctieinstellingen aan. De overgebleven wetenschappelijke musea moeten fusies overwegen. Het Rijksmuseum wordt met 1,3 miljoen gekort. Er ligt een kans voor verschillende musea om meer (programmatisch) te gaan samenwerken. Over de precieze bestelwijziging zal de Raad later nog adviseren.

Erfgoed Nederland (-100%)

De Raad adviseert het opheffen van Erfgoed Nederland, omdat de taken van het sectorinstituut in voldoende mate op andere plekken kan worden opgepakt.

Podiumkunsten (-26%)

De podiumkunsten vormen qua budget verreweg de grootste sector in de cultuurnota. Zo'n 46 procent van het door de Raad te verdelen budget komt hier terecht.

Het verschil tussen vierjarig en langjarig ondersteunde instellingen verdwijnt, maar de Raad houdt een 'buitencategorie' instellingen aan, bestaande uit De Nederlandse Opera, Het Nationale Ballet, het Holland Festival en de twee orkesten Koninklijk Concertgebouworkest (KCO) en Rotterdams Philharmonisch Orkest. Het Nederlands Philharmonisch Orkest/Nederlands Kamerorkest en Holland Symfonia horen daarbij, als begeleidingsorkesten voor DNO.

Alle andere groepen heten nu 'regionale instellingen'. Voor theater blijven dat acht gezelschappen (in de acht brandpunten Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Groningen, Arnhem/Nijmegen, Brabantstad en Maastricht), bij de dans wordt het aantal teruggebracht van zes tot drie (in Den Haag, Rotterdam, Arnhem). De rest van de gezelschappen kan terecht bij het Fonds Podiumkunsten dat flink wordt gekort.

De regiogezelschappen moeten verregaand gaan samenwerken met productiehuisen, jeugdgezelschappen, opleidingen en schouwburgen als zogenaamde 'voorziening'. Dat wordt een koepelorganisatie die

Het is de vraag of overheveling van verantwoordelijkheden naar lagere overheden in deze tijden levensvatbaar is.

verantwoordelijk is voor het produceren van voorstellingen voor volwassenen en voor de jeugd, voor educatie, talentontwikkeling en R&D. Daarmee laat de Raad onder andere het idee los van een zelfstandig jeugdtheaterbestel (zie hierover ook p. 22 en p. 29). De Raad vraagt van de voorziening als geheel één ondernemingsplan en noemt nadrukkelijk de keuze voor één intendant als mogelijkheid. Voor de drie dansvoorzieningen geldt hetzelfde.

Elke theatervoorziening krijgt in principe drie miljoen euro: twee miljoen voor theaterproducties, en een half miljoen elk voor jeugdtheater en talentontwikkeling/R&D (lees: productiehuis). Voor dans geldt een normbedrag van 2,5 miljoen euro, waarvan 1,5 miljoen voor dansproducties.

Ook in de muziek moeten orkesten worden omgevormd tot muziekvoorzieningen. Naast de twee nationale orkesten en de twee operabegeleidingsorkesten blijven dat er zes (in Maastricht, Eindhoven, Den Haag, Arnhem, Enschede en Groningen).

In het muziektheater tilt de Raad de twee operagezelschappen De Nationale Reisopera en Opera Zuid uit de BIS. De Raad wil verder onderzoek naar de regionale infrastructuur voor muziektheater, maar hint naar subsidiëring van twee middelgrote productiekernen door het Fonds.

Naast al deze regionale voorzieningen wil de Raad nog enkele middelen achter de hand

houden. Zo pleit het voor één productiehuis theater zonder artistieke signatuur, die in samenwerking met kunstvakopleidingen duale masters opzet. Daarnaast reserveert de Raad twee suppleties van ieder een miljoen voor 'internationale excellentie'. Eén daarvan is bedoeld voor theater en één daarvan voor dans. ■

Simon van den Berg is theaterjournalist en redactielid van Kunsten '92 Magazine
Robbert van Heuven is eindredacteur van Kunsten '92 Magazine

• Discussie •

KUNSTEN '92 EN DE TAFEL VAN ZES

Er is veel gezegd en geschreven over de Tafel van Zes en de rol van de individuele organisaties daarin. Kunsten '92 kan zich vinden in veel van de kritiek, maar blijft achter de kernpunten van de Tafel staan. Algemeen secretaris Marianne Versteegh legt uit waarom.

Voorgeschiedenis

Het veranderde politieke klimaat in Nederland en het afnemend draagvlak bij met name VVD en PVV voor het tot op heden geldende kunst- en cultuurbeleid, baarde ons al geruime tijd grote zorgen. Kunsten '92 heeft zich altijd op het standpunt gesteld dat kunst en cultuur het publieke belang dienen. Daarom pleit de vereniging voor een overheid die voldoende voorwaarden schept voor een bloeiend kunst- en cultuurbeleid en daarbij de financiering biedt die nodig is. Een aandeel van 1% van de rijksbegroting is daarbij altijd het streven geweest.

Dit betekent niet dat er geen veranderingen mogelijk en nodig zijn of dat de sector niet hoeft te reageren op de veranderde politieke en economische omstandigheden. Ook (of juist) de kunstsector is geen statisch gegeven. In een tijd waarin er zo draconisch moet worden bezuinigd op alle sectoren is het niet onbegrijpelijk dat er ook naar de cultuursector gekeken wordt. Maar als er bezuinigd wordt, dan moet dat wel op grond van zorgvuldig gekozen beleid gebeuren en niet buitenproportioneel. En op het moment dat de economie weer aantrekt, zou ook de cultuursector daar navenant van moeten profiteren.

Het huidige kabinet heeft echter andere plannen. De gevreesde bezuinigingen vielen veel hoger uit dan verwacht. De negatieve attitude van het kabinet jegens cultuur en

de maatregelen die stimulering van het door de overheid gewenste ondernemerschap juist tegengaan, vormen een regelrechte bedreiging voor het kunstklimaat in Nederland. Veel culturele instellingen moeten vrezen voor hun voortbestaan, kunstenaars en ontwerpers zien de mogelijkheden om hun beroep uit te oefenen slinken en ook de commerciële markt (kunsthandel, audiovisuele- en podiumkunsten-industrie) wordt ernstig belemmerd door overheidsmaatregelen. Ook het recente advies van de Raad voor Cultuur is hier overigens helder over. Daarom is gezocht naar een bundeling van

Als er bezuinigd wordt, dan moet dat wel op grond van zorgvuldig gekozen beleid gebeuren en niet buitenproportioneel.

krachten, om de politiek te kunnen overtuigen van de belangrijke rol die de overheid heeft te spelen op het gebied van kunst en cultuur. Om te voorkomen dat de overheid botweg aan het bezuinigen zou slaan.

De Tafel

Begin 2010, nog voor de val van het kabinet Balkenende IV, is een begin gemaakt met gesprekken tussen brancheorganisaties, sectorinstituten, FNV-Kiem en Kunsten '92 om een gezamenlijk antwoord te formuleren op de ongere politieke tijden waarin we verzeild zijn geraakt.

Hoe behouden we in de toekomst een culturele infrastructuur waarin de voor Nederland zo typerende kwaliteiten terug te vinden zijn? De behoefte aan een breder palet

Er is gezocht naar een bundeling van krachten om de politiek te kunnen overtuigen van de belangrijke rol die de overheid heeft te spelen op het gebied van kunst en cultuur.

aan instrumenten om dat mogelijk te maken, wordt zowel door de overheid als bij private bronnen en de sector gevoeld.

Om aan de ontwikkeling van nieuwe instrumenten bij te dragen en aldus het gesprek met het Rijk en met lagere overheden gaande te houden, maar ook om de sector meer eensgezind te laten klinken, is het initiatief ontstaan om sectorbreed (fondsen, sectorinstituten, brancheorganisaties, werknemersorganisaties en Kunsten '92) daarover een gezamenlijke visie te doen ontwikkelen. Omdat daar zes overkoepelende organisaties bij betrokken waren is dat, zoals bekend, de Tafel van Zes gaan heten.

Naast de gesprekken aan de Tafel van Zes

heeft Kunsten '92 het afgelopen jaar het belang van kunst en cultuur overigens vanuit zeer diverse perspectieven belicht: via het publiek (Zet Kunst en Cultuur op de kaart, Nederland Schreeuwt om Cultuur, Na de Schreeuw Nu de Stem), via kunstenaars (Manifest van Terschelling, ondersteuning van de kunstenaarsestafette in Dudok Den Haag in december 2010), via besturen van bedrijfsleven en kunstinstellingen (Prominentenbrief), direct via Kunsten '92 bij de landelijke politiek (Agenda voor Kunst- en Cultuurbeleid, Paradisodebat, onderzoek, gesprekken met Tweede Kamerleden, het Gedoogakkoord bij de Hoorzitting in februari 2011) en via het Belang van kunst en cultuur voor gemeenten (symposium januari 2010, gemeentelijke Erfgoedagenda, Prijs voor de beste erfgoedgemeente 2010 en BNG-Erfgoedprijs (2011)).

Het resultaat

Met de 8 kernpunten in het discussiestuk *Minder waar het kan, beter waar het moet* heeft de Tafel van Zes een aanzet willen geven tot denken en discussie over een bestel waarin maatschappelijke verantwoordelijkheid en ondernemerschap een meer expliciete rol spelen. Niet met de bedoeling om het belang van de kwaliteit en autonomie van de kunst ter discussie te stellen, maar om kunstenaars en instellingen meer instrumenten te bieden om zelfstandig te kunnen werken en de betrokkenheid van de kunsten met de samenleving zichtbaarder te maken. Het draagvlak voor investeren in cultuur door de overheid kan alleen worden versterkt als de samenleving ziet dat daarmee een breed belang gediend is.

Het Rijk heeft in de visie van de Tafel een evidente verantwoordelijkheid, namelijk de instandhouding van een pluriform, toegankelijk en innovatief bestel dat recht doet aan nationale en internationale kwaliteitseisen. Het document van de Tafel is bedoeld als discussiestuk. Daarbij geldt de aantekening dat het huidige kabinetsbeleid door buitenproportionele bezuinigingen en voor cultureel ondernemerschap desastreuze maatregelen, iedere discussie in de kiem smoort. Kunsten '92 heeft de begeleidende tekst (de zogenoemde 'Overwegingen') niet onderschreven, omdat de tekst voor meerdere uitleg vatbaar, zelfs polyinterpretabel is en door

het kabinet gebruikt kan worden om bezuinigingsmaatregelen te legitimeren.

Het bestuur en de leden van Kunsten '92 hebben de acht kernpunten in een ledenvergadering onlangs onderschreven, met daarbij de kanttekening dat zij deze niet voor alle deelsectoren en instellingen in gelijke mate van toepassing vonden. Daarover, met aanvullingen op de acht punten, heeft Kunsten '92 een brief aan Staatssecretaris Zijlstra gestuurd.

De Tafel van Zes heeft als informeel overlegorgaan een eerste aanzet gegeven en heeft zijn taak naar het oordeel van Kunsten '92 daarmee afgerond.

Discussie

Het stuk van de Tafel van Zes mag inmiddels met recht een discussiestuk genoemd worden. Doordat het eerder bij de pers lag dan bij de leden, de tekst welhaast onvermijdelijk in aan 'beleidstaal' herinnerende vorm was geschreven, waaraan veel mensen zich stoorden, en de intentie ervan niet voor iedereen duidelijk was, heeft het veel vooral negatieve reacties opgeroepen. Een ieder die beweert dat dit stuk niet namens hem of haar is geschreven heeft gewoon gelijk. De bedoeling was om met een aantal overkoepelende organisaties een visie te ontwikkelen in de vorm van een discussiestuk, om daar vervolgens met kunstenaars en kunstinstellingen over te discussiëren. Wij hebben niet kunnen voorkomen dat in de pers de onterechte indruk werd gewekt dat dit het eindresultaat was en gedeeld werd door alle individuen uit de kunstsector. De indruk dat gepleit wordt voor een beleid waarin artistieke kwaliteit niet langer basisvoorwaarde zou zijn voor overheidsfinanciering en waarin het belang voor kunst en cultuur alleen wordt afgemeten aan het aantal bezoekers, is echter allerm minst juist. En de tekst is al helemaal geen poging om constructief mee te werken aan bezuinigingen. Als deze discussie ertoe leidt dat meer mensen zich in het debat zullen roeren en zich openlijk uitlaten over het cultuurbeleid van het Kabinet Rutte, dan heeft de Tafel wat mij betreft een belangrijk doel bereikt. Het debat over de effecten van het beleid en de marginalisering van de kunst in de samenleving, die daar het gevolg van is, moet veel beter en meer vanuit de kunst-

naars zelf worden gevoerd.

Hoe verder?

Voor Kunsten '92 blijft de bestrijding van de buitenproportionele bezuinigingen agenda-punt nummer een. Tijdens de hoorzitting in de Tweede Kamer van februari heeft Kunsten '92 de Kamer een Cultureel Gedoogakkoord voorgesteld: de sector denkt mee over proportioneel bezuinigen (de sector organiseert meer afstemming en samenwerking, minder overhead, doet voorstellen voor aanvullende

Een ieder die beweert dat het discussiestuk niet namens hem of haar is geschreven heeft gewoon gelijk.

financieringsinstrumenten) en stelt daar tegenover dat de overheid beleid ontwikkelt dat cultureel ondernemen daadwerkelijk bevordert: heroverweging van de btw-verhoging, waar nodig een gunstiger fiscaal klimaat en bevordering van de creatieve industrie op alle mogelijke fronten.

De bezuinigingen en de wens om tot een hervorming van het stelsel te komen, los van de vraag of die wenselijk zijn, hebben alleen kans van slagen als tegenstrijdigheden in het beleid worden weggenomen en de sector het perspectief wordt geboden bij te dragen aan de realisering van nieuw beleid.

Daarvoor moeten de bezuinigingen teruggebracht worden tot een niveau waarop de sector niet al zijn veerkracht wordt ontnomen. Dat kan door het ondernemerschap werkelijk te bevorderen, door bezuinigingen te temporiseren en wijzigingen in het beleid zorgvuldig te formuleren.

Niet alleen de culturele sector, ook andere partijen, waaronder cultuurminnende burgers, hebben tijd nodig om een andere positie in het culturele veld in te nemen. Wordt die tijd niet gegund, dan bestaat zeker nu het gevaar dat teveel partijen tezelfdertijd hun verantwoordelijkheid voor kunst en cultuur in deze samenleving uit hun handen laten vallen. Een bloeiende cultuursector zal dan als een kaartenhuis in elkaar vallen.

De rijksoverheid heeft van oudsher de verantwoordelijkheid voor het culturele bestel. Kunsten '92 doet een dringend beroep op de staatssecretaris die bestelverantwoordelijkheid te nemen. ■

De acht kernpunten zijn terug te lezen op www.kunsten92.nl

• Column •

ZWARTE BALKJES

Toen ik een jaar of dertien was, besloot de minister van Cultuur hard op te treden tegen stiekeme reclameboodschappen in reguliere programma's. De boetes waren zo hoog dat omroepen als een gek alle reclame-uitingen begonnen af te plakken. Dat leidde tot een hoos aan rare zwarte balkjes die te pas en te onpas door het beeld zweefden.

Met de huidige bezuinigingen op cultuur en de publieke omroep hoor je de roep om het taboe op reclame-uitingen terug te draaien.

Hoeveel zwarte balkjes zouden er opduiken als het verboden zou worden rekening te houden met de subsidieverstrekkers?

Maar wie eerlijk is, snapt dat al zou je te pas en te onpas sponsors toelaten, Nederland dan nog steeds te klein is. Neem de veel bekroonde Amerikaanse TV serie *Mad Men*. In het eerste jaar keken er gemiddeld minder dan één miljoen Amerikanen naar deze serie over de opkomst van reclamejongens in New York. Dat was 0.3% van de bevolking. Omgerekend naar Nederland zou dat ongeveer 50.000 kijkers betekenen. Minder dan er op maandagmorgen naar de zelfverversende teletekstpagina op Nederland 1 kijken.

Wie roept dat Nederland Amerika achterna moet als het gaat om het bekostigen van kunst is blind, kan niet rekenen en houdt zichzelf voor de gek. Als de overheid de subsidiekraan dicht draait, zal er nooit genoeg uit reclame binnenkomen om dat te compenseren. Daarvoor is dit land te klein. Je zou dat ook als een zegen kunnen zien. Immers, de makers van een succesvol programma als *Mad Men*, moeten de hele tijd stiekem sluikreclames toevoegen aan hun script om de begroting rond te krijgen.

Zolang in Nederland de subsidiekraan niet dicht is, zou je blij kunnen zijn met het feit dat makers in Nederland tenminste niet naar de pijpen van adverteerders hoeven te dansen. Maar dat wil nog niet zeggen dat er niet naar pijpen wordt gedanst. Wie geld wil, zal altijd naar zekere pijpen moeten dansen. Bij ons zijn het alleen de pijpen van de subsidiegever. Hoeveel zwarte balkjes zouden er opduiken als het plotseling verboden zou worden nog langer rekening te houden met de subsidieverstrekkers?

Als cabaretier droom ik er wel eens van dat er een filosoof wordt ingehuurd om uit te leggen hoe gelaagd en maatschappelijk relevant mijn voorstellingen zijn. Bij toneel is dat immers heel gebruikelijk. Maar ik krijg geen subsidie, dus als ik zo een filosoof in dienst zou nemen, zou ik dat zelf moeten bekostigen. Bovendien realiseer ik mij dan dat ik beter gewoon een voorstelling kan maken die geen filosoof nodig heeft om een brug te slaan tussen mijn voorstelling en het publiek. Is dat ook niet het idee van kunst? Dat je rechtstreeks met je publiek communiceert? Ik vrees dat veel inleidingen bij het gesubsidieerde toneel vooral bestaan om subsidiegevers gerust te stellen. Je zou dat gerust een aantasting kunnen noemen die vergelijkbaar is met sluikreclame. Immers, wie een filosoof inhuurt om uit te leggen waar een voorstelling over gaat, ontslaat zichzelf van de plicht iets te maken dat voor zich zelf kan spreken. Sluiksubsidie zou je die aantasting kunnen noemen.

Wie wat langer kijkt ziet overal sluiksubsidie. Of het nu om onleesbare, maar artistiek prestigieuze affiches gaat of om de educatieve diensten die aan iedere gesubsidieerde kunstinstelling zitten vastgekoekt. Wie als kunstenaar wil overleven zal voortdurend rekening moeten houden met de grillen van de geldschieters. Of dat nu reclamebureaus

zijn of subsidiegevers. Ik vrees dat als je alle sluiksubsidie af zou plakken, het in dit land zou wemelen van de zwarte balkjes.

Die concessies van makers zijn inmiddels zo geïnternaliseerd, dat wie geen subsidie krijgt al snel wordt gezien als een onvolwaardig buitenbeentje. Hoe vaak konden we in de besprekingen van Hans Teeuwens meest recente voorstelling niet lezen dat hij vooral veel geld ging ophalen? De suggestie was dat wie geen subsidie nodig heeft, eigenlijk al een concessie te veel heeft gedaan. Want laten we wel wezen, over iemand als Ivo van Hove lees je nooit dat het hem om het geld te doen is. Terwijl hij bij Toneelgroep Amsterdam toch ook gewoon op de loonlijst staat. ■

• Interview •

DE BEHOEFTE OM ECHT GEZIEN TE WORDEN

Sandra Trienekens is lector actief burgerschap aan de Hogeschool van Amsterdam. Ze voorziet grote problemen ten gevolge van de aanstaande bezuinigingen op cultuur. Vooral omdat kunst voor haar meer is dan een luxe-artikel. Maar ze weigert pessimistisch te worden. Op een zonovergoten terras legt ze dat aan Kunsten '92 uit.

'Uiteindelijk denk ik dat de regering met haar huidige bezuinigingsplannen in haar eigen vingers zal snijden. Je gooit op die manier je eigen cultuurgeschiedenis te grabbel. Natuurlijk, we hebben heel veel orkesten voor zo'n klein land. Maar om nou zodanig te gaan kappen dat echt goede dingen sneuvelen, dat mag gewoonweg niet gebeuren. Dan ben je je eigen wortels aan het uittrekken. Daarmee verlies je ook de prikkel die kunst en cultuur geven aan al die mensen die ermee in aanraking komen. Denk bijvoorbeeld aan al die amateurkunstenaars of aan al die studentenorkesten die keihard oefenen om zo goed mogelijk te worden. Om Mozart net zo goed als het Concertgebouworkest te kunnen spelen. De professionele kunsten zijn toch een referentiepunt voor amateurkunstenaars als het gaat om het prikkelen en stimuleren van mensen in hun niet-professionele kunstbeoefening.'

Kortzichtig

'Wat ik wel heel goed vind, is dat professionele kunstenaars steeds meer verbindingen zoeken. Dat is vaak deels door beleid ingegeven. Het Rotterdams Philharmonisch Orkest raakt

steeds meer bij allerlei wijkprojecten betrokken. Kunstenaars doen eigenlijk al heel veel als het gaat om een relatie opbouwen met de omgeving en ook als het gaat om het aanboren van alternatieve geldstromen. Er zijn de afgelopen tien jaar een aantal ontwikkelingen in gang gezet waarvan ook een rechts kabinet eigenlijk zou moeten toegeven dat het de goede weg is. Je kan daar als overheid nog een extra impuls aan geven, maar omzagen? Dat levert misschien eenmalig geld op, maar ik vind het nogal kortzichtig.

In een klein land als Nederland waarin we weinig echt superrijken hebben, is het onmogelijk om in alle kunstgenres zelfs alleen het toplaagje op sponsoren en giften of mecenaat te laten draaien. Want je veronderstelt dan dat alle mensen die zoveel geld kunnen missen ook daadwerkelijk in kunst en cultuur geïnteresseerd zijn.

Plus: wat doet kunst? Kunst maakt even ruimte binnen alle gangbare dagelijkse routineuze beleving. Om die reden vind ik het hele *community art* verhaal ook zo cool. Het creëert met mensen die er in eerste instantie niet nadrukkelijk naar op zoek zijn een plek waarin heel even de dagelijkse drukte stil wordt gezet. Waarin je met elkaar kunt bekijken wat er in je wijk speelt. Waarin je de vraag kunt stellen: wat doen we hier en wat willen we hier? Hoe verbeelden we dat en hoe brengen we dat op een hoger plan? Dat zijn processen die een impuls nodig hebben, die ontstaan niet helemaal vanzelf.

De fundamentele discussie over de waarde van kunst vindt op dit moment helaas niet plaats. Het blijft hangen in retoriek. De vraag is: wie neemt er nou eigenlijk deel aan de

kunsten? Aan wie komt dat geld ten goede? Wat gebeurt er met de deelnemers en wat is de bijdrage daarvan voor de maatschappij? Het blijkt dat mensen graag in steden wonen met een groot en hoogstaand cultureel aanbod. Als het gaat om internationale prestige, je vestigingsklimaat, de economische spin-off, zijn de kunsten onmisbaar. Als we het gesprek over kunst in al zijn breedte zouden voeren, zou er een hele andere uitkomst zijn. Maar dat is als roepen in de woestijn in deze politieke tijd van retoriek en oneliners en inspelen op de onderbuik van de kiezers. Maar in principe is het een "rechts" model: kunst en cultuur dragen bij aan economische welvaart. Als het Ruhrgebied zijn industrieel erfgoed niet cultureel had ontwikkeld, zouden mensen het echt niet in hun hoofd halen om een weekendje Ruhrgebied te doen. Dat doet kunst, dat gebeurt door kunst. Ik zou zo graag willen dat de discussie óók gaat over wat kunst intrinsiek met mensen doet en wat kunst in sociale zin doet. Alle vormen van kunst bieden immers ook een plek van ontmoeting, waar mensen geprikkeld en gestimuleerd worden en daardoor bijvoorbeeld de volgende dag lekkerder in hun vel zitten.'

Bewuste naïviteit

'Community art in Nederland heeft het al heel lang met relatief weinig kunstsubsidies gered. Het geld kwam voornamelijk uit allerlei sociale potjes van corporaties en van de private fond-

"De fundamentele discussie over de waarde van kunst blijft heel erg hangen in retoriek."

sen via de loterijen. Dat wordt nu ook allemaal minder. Het gevaar bestaat dat het aantal projecten daardoor drastisch zal afnemen. Ik denk niet dat *community art* echt verdwijnt, daarvoor is het te veel in de maatschappij ingeworteld. Ook omdat kunstenaars zelf graag op die manier willen werken.

Als de samenleving nog harder wordt, kan dat voor kunstenaars ook juist een extra motivatie zijn om door te gaan. Maar het is natuurlijk wel zo dat ze ergens hun geld moeten verdienen en dat kan nog wel eens lastig worden. Ik verwacht daarom dat kunstenaars naast hun creatieve werk andere inkomstenbronnen gaan zoeken zoals lesgeven, coachen of als trainingsacteur werken. Het aanbod aan dat soort creatieve randwerkzaamheden zal enorm veel groter worden, dus daar gaan automatisch ook mensen sneuvelen. Plus het feit dat bedrijven en instellingen ook hun hand op de knip houden. Dus de afname van dat soort diensten ziet er ook niet zo florissant uit.

Er is en was overigens de afgelopen jaren al heel veel creativiteit zichtbaar in de financiering van *community arts*. Zoals het lokale Rabobankfiliaal dat misschien geen geld geeft, maar wel aanbiedt om de faxmachine te gebruiken of een beeldscherm levert. En zo dus in natura bijdraagt. En die kunstenaars vragen vijftien euro per uur. Dat is helemaal niks! Godverdomme, denk ik dan, waar hebben we het eigenlijk over?

Kijkend naar de toekomst denk ik dat sommige dingen zullen verdwijnen. Maar er zullen ook nieuwe dingen ontstaan. Als het economisch weer wat aantrekt, wordt het misschien weer makkelijker om sponsorgelden te mobiliseren. Ik weiger te geloven dat het echt bar en boos wordt. Dat is deels idealisme, bewuste naïviteit, maar het is ook gebaseerd op het feit dat er op zo veel nieuwe en onverwachte plekken enthousiasme is voor de projecten die kunstenaars initiëren.

Eigenlijk zou je kunst op allerlei agenda's kunnen zetten. Als je wilt dat kinderen beter wiskunde leren of dat gehandicapten meer maatschappelijk geïntegreerd raken, kan dat ook middels kunst. Dat komt doordat het aanspreekt via iets leuks, iets nieuws, iets spannends, iets wat niet per se moet. Je spreekt mensen niet aan op hun problemen, maar op een thema dat ze leuk vinden en waarmee ze een gezamenlijke ervaring met andere mensen hebben. *Community arts* werken vanuit een intrinsieke motivatie, daarmee kun je

mensen heel makkelijk voor kunst en cultuur interesseren. Ook in de allerslechtste wijken. Wat voor soort kunst je daarvoor gebruikt, maakt eigenlijk niet uit, het kan het van alles zijn: theater, muziek, dans, beeldende kunst. Je kunt ook best wel abstracte dingen doen. Het argument dat slechts een heel select deel van de bevolking interesse heeft in kunst, klopt dus niet. Het is namelijk best makkelijk om mensen te bewegen om deel te nemen.'

Open ruimte

'Zo zijn er tal van voorbeelden van mensen die eerst niets met kunst hadden, maar er door een project heel veel lol in kregen en ermee doorgaan. Sommigen worden vaste speler bij het Rotterdams Wijktheater of the-

"Hoe vaak gebeurt het nou dat je door iemand die je relatief vreemd is echt wordt gezien? Dat geeft je een gevoel van waarde. Die functie van kunst vind ik belangrijk."

atergroep Stut. Of ze gaan iets mee-organiseren, of worden gidsen bij theaterwandelingen in de wijk. Er gaat dan een wereld voor die mensen open. *Community arts* werken vanuit het niveau waarop mensen binnenkomen. Het is sociaal, organisch en met veel eigen inbreng.

Maar ja, kunstenaars zijn kunstenaars en die streven er toch altijd naar het hoogst mogelijke te bereiken met de mensen met wie ze werken. Voor mij is het een bewijs dat kunst verre van elitair is, maar juist heel erg op een behoefte inspeelt. De behoefte om simpelweg echt gezien te worden. Kunst creëert een open ruimte waarin even helemaal niets direct hoeft. Dat biedt de rust om naar elkaar te luisteren en elkaar te zien. Zo krijg je een veel dieper contact dan je normaal gesproken hebt op je werk en op het schoolplein. Of tijdens de ontmoetingen die het dagelijks leven vullen. Hoe vaak gebeurt het nou dat je door iemand die je relatief vreemd is echt wordt gezien? Dat geeft je een gevoel van waarde. Die functie van kunst vind ik belangrijk. Kunst gaat echt niet alleen om kunst. Dat wordt wezenlijk onderschat. Er gebeurt veel meer met mensen dan de verbazing of de bewondering die de oude kunstgarde altijd als rechtvaardiging heeft aangedragen. Ook economisch en sociaal-maatschappelijk is kunst belangrijk.

Misschien past *community art* meer dan "hoge kunst" in het straatje van het huidige kabinet, omdat het niet elitair is. Maar dat pleit er niet voor om *community art* tot de heersende kunstvorm te verheffen. Je hebt als land ook gewoon schrijvers en dichters nodig die ons prikkelen en die reflecteren. *Community arts* hebben misschien wel een streepje voor op die "hoge kunsten", omdat ze letterlijk maatschappelijk betrokken bezig zijn. Maar in die andere kunstensector worden ook de nodige slagen gemaakt. Veel musea en andere clubs gaan ook met VMBO-jongeren in zee. Denk aan Amsterdam Museum, dat nu allemaal projecten doet met buurtwinkels. Je ziet die beweging, die opening naar de samenleving wel duidelijk ontstaan.'

Strijdbaarheid

'Toch heb ik het idee dat er nu in de kunstensector meer onrust is dan er werkelijk reden voor is. Ik ben niet zo heel erg negatief ge-

BEELD: CARRE - CHRIS VAN HOUTS, DOETINCHEM - TON VAN VLIET, GRONINGEN - WESLEY DANES, DEVENTER - ZWOLLE - ALWIN ROZENDAL, TILBURG - JOEP LENNARTS

“Als zelfs de kunsten niet meer het politieke, het strijdbare en het tegendraadse vertegenwoordigen dan vrees ik dat het gedaan is met deze samenleving.”

stemd. De woningcorporaties bijvoorbeeld hebben al jarenlang geld in community-projecten gestoken vanuit een soort onderbuikgevoel. Zij hadden geen harde bewijzen dat *community art* werkt, maar toch zijn er steeds meer mensen binnen die corporaties die er goede ervaringen mee hebben. Dat die sociale agenda's in de toekomst overeind blijven, is wel duidelijk. Theoretisch zou het mogelijk zijn dat corporaties en gemeentes hun sociale en economische agenda's óók middels kunst gaan realiseren. De praktijk zal misschien niet zo vlot volgen. Maar laatst zat ik aan tafel met een wethouder van een stadsdeel, een kunstenaar en een sociaal verbinder vanuit een corporatie. Ik hoorde die wethouder praten over leiderschap, ondernemerschap, armoedebestrijding en het activeren van de burgers. Dan denk ik ja, heel goed, doorgaan met dat kunstinitiatief. Er is inmiddels een logeerhuis opgezet. Zo'n logeerhuis is een mooi voorbeeld van wat je uiteindelijk in de buurt zou kunnen wegzetten. Er zijn daar zes vrouwen die het spreekuur runnen, de sleutel bewaken, schoonmaken. Zo kun je je ook voorstellen dat op die manier, als het gaat om het stimuleren van ondernemerschap op klein niveau, mensen inzien dat er iets mogelijk is. Als je het goed zou stimuleren, ontstaat er in die buurt misschien zelfs wel een hotel, gerund door lokale mensen en bezet door hun familieleden. Dan ben je toch heel rechtstreeks van a naar z gegaan. Zonder moeilijk te hoeven doen door mensen naar cursussen te dwingen of zoiets

dergelijks. Het is helaas nog niet zo ver dat elke wethouder deze werkwijze omarmt. Qua visievorming is er nog wel wat werk aan de winkel. Maar ik geloof niet dat het helemaal stil gaat vallen door de bezuinigingen. Natuurlijk krijg ik het met het oog op de toekomst af en toe benauwd en voel ik een klamme hand rond mijn luchtpijp. Toch hoop ik dat deze situatie iets bij mensen mobiliseert. Er is nu nog weinig protest, maar hopelijk zal er meer strijdbaarheid komen, zullen er onverwachte allianties ontstaan van mensen die dit niet willen laten gebeuren. Ik kan en wil me gewoonweg niet voorstellen dat er zoveel moois verloren gaat. Omdat we dan – als de kunsten zich zomaar zonder slag of stoot laten afschaffen – hopeloos verloren zijn. Als zelfs de kunsten niet meer het politieke, het strijdbare en het tegendraadse vertegenwoordigen dan vrees ik dat het gedaan is met deze samenleving.' ■

Sandra Trienekens (1972) is lector aan de Hogeschool van Amsterdam en zelfstandig onderzoeker van het vlak van burgerschap, diversiteit en de kunsten. Zij promoveerde in 2004 op een dissertatie getiteld *Urban Paradoxes: lived citizenship and the location of diversity in the arts*. Sindsdien verricht zij onderzoek naar de manier waarop culturele interventies een positieve impuls geven aan maatschappelijke vraagstukken, stedelijke vernieuwing en het versterken van zachte burgerschapscompetenties.

Zie voor meer informatie:
www.hva.nl/kenniscentrum-dmr/medewerkers/sandra-trienekens

Sara van der Kooi is cultuurjournaliste, dramaturge en theatercriticus.

• Jeugdcultuurbeleid •

ALLES VOOR DE JEUGD?

Staatssecretaris Halbe Zijlstra plaatst de jeugd in het brandpunt van de belangstelling: alle instellingen in de basisinfrastructuur moeten ook kinderen en jongeren bereiken. Ondertussen lijken de verworvenheden, die aantrekkelijke cultuureducatie voor de jeugd mogelijk maken, één voor één te verdwijnen. Is het alles, of juist niets voor de jeugd?

Met de aangekondigde bezuinigingen lijkt de Cultuurkaart te sneuvelen al pleitte de Raad voor Cultuur in zijn recente advies om dat niet te doen. Ook de korting op het gemeentefonds van 1,2 miljard euro zal niet positief uitwerken voor cultuur en cultuureducatie. Bovendien lijkt het bestaansrecht van de jeugdtheatergezelschappen ter discussie te staan. Toch schrijft staatssecretaris Halbe Zijlstra in zijn adviesaanvraag dat vooraf ging aan het advies van de Raad voor Cultuur: 'Ik vind het belangrijk om alle kinderen actief in aanraking te brengen met cultuur. Ik wil mij daarom vooral richten op de culturele ontwikkeling van leerlingen in primair en voortgezet onderwijs en hun leraren.'

Als dat écht zo was, zou de staatssecretaris als het ware in een gespreid bed stappen en, los van de financiën, geen grote veranderingen hoeven door te voeren. Het kunstaanbod voor een jong publiek is in de afgelopen periode immers volwassen geworden en de kunstwereld stelt alles in het werk om een jong publiek tegemoet te komen.

Om de verworvenheden voor de jeugd nog eens op een rij te zetten, volgt een schets in vogelvlucht. Met name de subsidieregelingen onder de vlag van het Actieplan Cultuurbereik (2001–2008), met het project Cultuur en School, hebben aangezet tot de programmering voor een brede doelgroep. Door het

project Cultuur en School, waarmee de overheid het kunstbezoek en de kunsteducatie van scholieren subsidieert, staan de deuren van theaters, musea en concertgebouwen wijd open voor scholen. Lesbrieven, lespakketten en lesprojecten moeten het aanbod aansprekend naar het onderwijs vertalen. Ieder schoolgaand kind komt zo in aanraking met kunst, variërend van theater, dans, muziek en beeldende kunst tot architectuur, film, nieuwe media of design.

In het voortgezet onderwijs is bovendien het verplichte schoolvak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) ingevoerd, dat leerlingen van VMBO tot VWO over de drempel van de kunstinstellingen helpt. De Cultuurkaart bekostigt nu nog een deel van dit cultuurbezoek, vanaf de brugklas tot de eindexamen-

*In het
landschap van de
podiumkunsten voor
de jeugd kan de staats-
secretaris met plezier
rondwandelen.*

klas (zie pagina 27).

Volgens cijfers van Cultuurnetwerk Nederland stimuleert Cultuur en School cultuuronderwijs aan de ruim 1,6 miljoen kinderen op circa 7.500 basisscholen en de 900.000 leerlingen in het voortgezet onderwijs. Cultuurcoaches, gesubsidieerd in het kader van de recente 'Impuls brede scholen, sport en

cultuur', stimuleren bovendien het aanbod van cultuur op brede scholen en in aandachtswijken. De Pabo's en lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs bereiden aankomend docenten steeds beter voor op hun cultuureducatieve lestaak. Zo'n 4000 basisschoolleerkrachten volgen verder de cursus interne cultuurcoördinator en vormen samen een landelijk netwerk. Centra voor de kunsten, provinciale ondersteunende instellingen en culturele organisaties verzorgen een aanbod op maat voor het onderwijs. Al loopt het in de praktijk niet altijd op rolletjes, de structuur op het gebied van cultuureducatie staat na al die jaren goed op de rails. Dus, los van de financiële kant van de zaak, is de wens van de staatssecretaris om alle kinderen in aanraking te brengen met kunst en cultuur reeds vervuld. Toch?

Ook in het landschap van de podiumkunsten voor de jeugd kan de staatssecretaris met plezier rondwandelen. Het is rijk geschakeerd, met theater, dans, opera, musicals, muziek, mime, cabaret, poppen- en objecttheater voor een publiek van peuters tot pubers. Het Nederlandse jeugdtheater is, samen met het Vlaamse en Zweedse, toonaangevend in de wereld en in het buitenland een graag geziene gast. Daarmee bieden de jeugdtheatergezelschappen in de basisinfrastructuur het gewenste aanbod van internationale betekenis. Bovendien spelen de gezelschappen niet alleen in het theater, maar ook veelvuldig op scholen in de aula, gymzaal of klaslokaal.

Waarom dan, schrijft de staatssecretaris in zijn adviesaanvraag aan de Raad: 'Ik verzoek u (...) gelet op de vijf criteria aan te geven of er plaats is voor het jeugdtheater in de basisinfrastructuur.' Zo'n vraag is, los van de financiën, moeilijk te begrijpen als het zo belangrijk is om kinderen en jongeren met cultuur in aanraking te brengen.

Hiërarchie

Wie het beoogde doel en de voorgenomen maatregelen met elkaar vergelijkt, raakt onvermijdelijk in verwarring. Ook met het oog op bezuinigen is het niet logisch juist het jeugdtheater ter discussie te stellen: daar gaat zeker niet de grootste geldstroom heen. Participatie en educatie ziet Zijlstra als een taak voor instellingen in de basisinfra-

tuur: 'Ik ga er vanuit dat alle instellingen activiteiten ontwikkelen om ook kinderen en jongeren te bereiken.'

Gaat het hier dan misschien om een poging de taak van de jeugdgezelschappen onder te brengen bij de reguliere gezelschappen? Erica van Eeghen, zakelijk leidster van De Toneelmakerij in Amsterdam, ziet dit niet zo snel gebeuren. 'De expertise van het jeugdtheater is heel anders dan die van een gezelschap als het RO theater, dat jaarlijks rond kerst een familievoorstelling uitbrengt. Ik heb met Toneelgroep Amsterdam gesproken: "Stel dat een fusie tussen onze gezelschappen ter sprake zou komen, hoe kijk je daar dan tegen aan?" Dat lijkt er in Amsterdam niet in te zit-

**Ook met
het oog op
bezuinigen is
het niet logisch
juist het jeugd-
theater ter
discussie te
stellen: daar
gaat zeker niet
de grootste
geldstroom
heen.**

ten', is haar conclusie.

'Als een gezelschap echt intrinsiek is geïnteresseerd, is het misschien mogelijk beide taken te combineren', denkt Van Eeghen.

‘Maar ik vind het riskant. Ik weet uit ervaring dat er bij een gezelschap met een dubbele taak al snel sprake is van hiërarchie. Dat de acteurs het spelen voor de jeugd dan toch als “minderwaardig” zien. Bij De Toneelmakerij speelt dat niet, ook de acteurs uit het

“Als je veel met scholen werkt, dan zijn meer eigen inkomsten minder haalbaar. Scholen hebben per kind een vast, beperkt bedrag beschikbaar. Ook de verhoging van de btw kun je niet aan hen doorberekenen.”

volwassenencircuit die bij ons werken zijn gemotiveerd.’

Zijn de hogere eisen aan eigen inkomsten, die voor alle instellingen gelden, haalbaar voor het jeugdtheater? ‘Als je aan de norm voor eigen inkomsten dient te voldoen, moet je buitenlandse tournees maken. Dat trekt financieel wél goed aan. Als je veel met scholen werkt, wat onze opdracht is, dan is het niet zo haalbaar. Scholen hebben per kind een vast, beperkt bedrag beschikbaar. Ook de verhoging van de btw is een verzwaring: scholen kunnen zelf de btw niet verrekenen en ook niet aan de kinderen doorberekenen.’ De eis aan eigen inkomsten botst met de maatschappelijke opdracht. Educatie is voor een gezelschap nu eenmaal heel kostbaar en tijdrovend, benadrukt Van Eeghen. ‘Bij onze educatieve dienst zijn vier mensen in vaste dienst. We bereiken, naast de 30.000 mensen publiek voor de voorstellingen, 17.000 kinderen per jaar met onze educatieprojecten. Dat zijn bovendien vaak intensieve samenwer-

kingsprojecten, zoals met het Rijksmuseum.’ Tel daarbij op dat de provincies hun bemiddelende instanties tussen cultuur en onderwijs overhevelen naar de gemeenten. Wat maar ten dele lukt omdat gemeenten ook bezuinigen en niet staan te wachten op een taakverzwaring. ‘Dat betekent dat wij zonder tussenpersoon met de scholen gaan onderhandelen. Die worden onze directe afnemers. Dat wordt een verzwaring voor onze bedrijfsvoering. Daarbij missen docenten vaak expertise en zijn ze vooral gericht op de goedkoopste oplossing. Je moet dus ook aan relatiemanagement gaan doen door bijvoorbeeld bijeenkomsten met leraren te organiseren.’ En het verdwijnen van de middelen voor de Cultuurkaart? ‘Daar halen we momenteel veel geld uit. Ook het Rozen theater, het snelst groeiende theater in Amsterdam, draait deels op inkomsten uit de Cultuurkaart. Jongeren van 15 plus, de doelgroep die het moeilijkst te bereiken is, komen daar graag. Niet alleen voor CKV, maar ook puur voor het plezier.’ Met ingrijpende bezuinigingen en tegelijkertijd het verschuiven van taken tussen de overheden, kun je op je vingers natellen wat er gebeurt, waarschuwt Van Eeghen.

Kleinere taart

Hoeveel ruimte zal er bij een reguliere instelling overblijven voor cultuureducatie? Exemplarisch is de situatie van het op dit gebied zeer actieve Nederlands Philharmonisch Orkest. ‘Het NedPhO bestaat 25 jaar, is in alles een jong orkest en wie jong is werkt aan de toekomst’, vertelt algemeen directeur Rob Streevelaar. ‘Naast de aandacht voor de artistieke ambities van de beide orkesten NedPhO/NKO wordt daarom ook hard gewerkt aan het bereiken van nieuw en toekomstig publiek via educatie en *outreach*.’

Voor het publiek buiten de concertzaal zijn in het kader van het programma NedPhO GO!, vorig jaar ruim 300 programma’s uitgevoerd. ‘Deze inzet en capaciteit is uniek binnen het Nederlandse orkestenbestel’, benadrukt Streevelaar. Het orkest heeft een brede taakopvatting, ‘waarbij we de inzet van orkestcapaciteit optimaal indelen in opera, concerten en programma’s voor educatie en *outreach*.’ NedPhO GO! heeft sinds 2009 een vaste plek in de organisatie. ‘Dit is in de overtuiging dat educatie en participatie tot de structurele ta-

ken behoren van een culturele instelling. Zo maak je meer verbinding met de stad en haar bewoners. Het hoort allang niet meer thuis in rest-uren, maar moet vast onderdeel zijn van de inzet van mensen en middelen. Onze musici spelen in het Concertgebouw en bij De Nederlandse Opera, maar ook op onverwachte podia en diep in de stad. Musici spelen dan niet alleen, maar geven les, begeleiden nieuw talent en ontmoeten nieuw publiek.’

Wat betekenen bezuinigingen voor de toekomst van deze activiteiten? ‘In relatie tot de voorgenomen overheidsbezuinigingen, aangekondigd als “efficiencykorting”, moeten we op basis van kennis van de cijfers constateren dat de bezuiniging louter via efficiencymaatregelen niet gerealiseerd kan worden.’ Het NedPhO/NKO is een zeer efficiënt werkend orkestbedrijf, benadrukt Streevelaar, wat recent ook is aangetoond in het onderzoek in de orkestsector van Bureau Berenschot, in opdracht van de overheid.

‘Een bezuiniging betekent noodzakelijk snijden in de output en zal de taart als geheel verkleinen’, zegt hij, ‘Maar we overwegen zeer zorgvuldig de mate waarin de diverse taartpunten meer of minder krimpen. Onze activiteiten voor ons huidige concert- en operapubliek zijn dan even belangrijk als de inspanningen die we doen voor het publiek van de toekomst. NedPhO GO! kijkt dus niet voor het Concertgebouw. Ons orkest draagt nu in belangrijke mate bij aan de infrastructuur voor muziekonderwijs (van de basisschool tot het conservatorium) en cultuurparticipatie in Amsterdam. Wanneer wij de bezuiniging vooral in dit deel van onze programmering zouden laten vallen, dueren we juist het publiek van de toekomst en daarmee ook onszelf.’

Realisme

Net als De Toneelmakerij lijkt het orkest in geval van bezuinigingen in een situatie terecht te komen waarin juist het eigen ideaal om kwaliteit te brengen voor een jong publiek in de knel raakt.

Juist als het gaat om de jeugd stapelen de bezuinigingen zich op: de verhoging van de btw, hogere eisen aan eigen inkomsten, bezuinigingen in het onderwijs, afschaffen van de Cultuurkaart en het wegvallen van de bemiddelende steunpunten voor cultuureducatie.

De maatregelen van de overheid belemmeren de instellingen dus om het door diezelfde overheid gestelde doel te behalen: alle kinderen, bij voorkeur in het onderwijs, in aanraking brengen met cultuur.

Hoe realistisch is het beeld dat de staatssecretaris heeft van de cultuureducatieve praktijk? Op de blog van Piet Hagenaars, directeur van Cultuurnetwerk Nederland, is een verslag te lezen van het eerste werkbezoek van Halbe Zijlstra. ‘Met een flinke vertegenwoordiging van het cultuureducatieve werkveld ontvingen wij de staatssecretaris van cultuur in de gastvrije Haagse Gelderlandschool’, schrijft Hagenaars. ‘Wij lieten hem daar zien hoe het onderwijs kinderen en jongeren laat kennismaken met kunst, erfgoed en media en wat dat teweeg brengt. Lokale, provinciale en landelijke culturele en ondersteunende instellingen – zoals Kunstgebouw, SKVR en Cultuurnetwerk – presenteerden hun rol hierbij. Met dit werkbezoek wilden we Halbe Zijlstra laten zien dat de cultuureducatieve infrastructuur een bouwwerk is waarin jarenlang flink is geïnvesteerd. En dat die nodig is om kinderen en jongeren op school – en ook daarbuiten – te helpen bij hun culturele loopbaan.’

De daar gevoerde discussie met de staatssecretaris geeft te denken. Zo benadrukte Zijlstra dat de focus in het onderwijs terecht nadrukkelijker komt te liggen op de resultaten. Dat geldt wat hem betreft net zo goed voor de kunstvakken. Creatief bezig zijn kun je volgens hem goed verbinden met taal en rekenen. ‘Leraren kunnen en moeten er als team voor zorgen dat leerlingen kennismaken met kunst en cultuur’, zo citeert Hagenaars de staatssecretaris in zijn blog. Daarbij merkte Zijlstra op dat het ministerie zal moeten zorgen voor prikkels, zodat op alle scholen structureel voldoende tijd, geld en aandacht wordt besteed aan culturele vorming.

Verder wees hij erop dat hij in het nieuwe subsidiestelsel van culturele instellingen eist dat zij beleid hebben op het gebied van cultuureducatie en publieksbereik. ‘De vraag is dus hoe ik kan toetsen of culturele instellingen scholen met succes weten te bereiken’, concludeerde de staatssecretaris.

Hij sloot, aldus de blog, de discussie af met de opmerking dat het in het onderwijs gaat om ‘het juiste evenwicht tussen autonomie voor de scholen en *accountability*. Het lastige van cultuureducatie is dat effecten moeilijk meetbaar lijken. Maar het onderwijs móet

aan de kerndoelen en eindtermen voldoen en daarover verantwoording afleggen.' Het stemt treurig dat de staatssecretaris, in een periode dat de vele verworvenheden voor de jeugd als een kaartenhuis in elkaar lijken te gaan storten, zich wil concentreren op het meten van de effecten van cultuur-educatie. Terwijl de uitslag van die meting bij voorbaat duidelijk lijkt: de positieve effecten hiervan zullen vermoedelijk in hoog tempo dalen. ■

• Cultuurkaart •

DE CULTUURKAART IN 7 VRAGEN

De staatssecretaris wil ervan af, de Raad voor Cultuur pleit juist voor behoud van de Cultuurkaart. Maar wat is de Cultuurkaart precies en werkt hij ook?

Waarom was (en is) een Cultuurkaart voor scholieren nodig?

Om alle leerlingen in het voortgezet onderwijs actief en passief kennis te laten maken met cultuur is vanaf het schooljaar 2008/2009 de Cultuurkaart ingesteld. Het was onderdeel van het 10-puntenplan Cultuurparticipatie van toenmalig minister Plasterk. Het is een vervolg en uitbreiding van de Cultuurvouchers die sinds 1999 voor leerlingen met het vak Cultureel en Kunstzinnige Vorming in het lespakket beschikbaar waren. De Cultuurkaart doet tevens dienst als Cultureel Jongeren Paspoort (CJP), de culturele kortingspas voor jongeren. Doordat culturele instellingen op deze wijze indirect gesubsidieerd worden, draagt de Cultuurkaart er ook aan bij dat er aanbod wordt ontwikkeld dat beter aansluit bij de behoeften van scholen en scholieren.

Zowel culturele instellingen als 9 op de 10 docenten beoordelen de Cultuurkaart voldoende.

Hoe werkt de Cultuurkaart?

1. Allereerst dienen scholen zich aan te melden voor de Cultuurkaart bij het CJP die de regeling namens het ministerie uitvoert. Na-

genoeg alle scholen geven hun leerlingen op. 2. Elke school stelt een cultuurcoördinator aan die de gegevens van leerlingen en docenten doorgeeft aan het CJP. De docenten die zijn aangesteld als budgethouder bepalen welk deel van het tegoed collectief en welk deel individueel wordt besteed. 3. Daarna moeten de leerlingen zelf de Cultuurkaart activeren op internet. Het budget wordt daadwerkelijk beschikbaar gesteld wanneer minimaal 66% van de leerlingen in een klas de kaart heeft geactiveerd.

En dan met de Cultuurkaart naar die populaire Hollywoodfilm?

Nee, het tegoed kan alleen worden besteed bij erkende cultuurkaartacceptanten. Dit zijn culturele instellingen of individuele kunstenaars die aantoonbaar een jongerenbeleid voeren. In de praktijk blijkt bovendien dat driekwart van het tegoed collectief wordt besteed, bijvoorbeeld in de vorm van een klassikaal uitje of een workshop. In 2009/2010 werden de tegoeden onder meer aan centra voor de kunsten (18%), theater (15%), theatergezelschappen (11%), museum (9%) en bioscoop (4%) uitgegeven.

Om hoeveel geld gaat het?

Per Cultuurkaart stelt de overheid 15 euro beschikbaar. Ook kunnen particuliere organisaties tegoed op de kaart storten. Zo ontvangen alle leerlingen die het vak CKV volgen van het VSBfonds éénmalig 10 euro extra op de kaart. Voor het schooljaar 2009/2010 werd voor nagenoeg alle 940.000 leerlingen in het voortgezet onderwijs de Cultuurkaart aangevraagd. 88% van de leerlingen activeerde de kaart. Van dat tegoed werd 88% ook daadwerkelijk besteed. Hiermee werd 12,4 miljoen euro van de beschikbare 14 miljoen benut. Inclusief uitvoeringskosten kost de regeling circa 15,5 miljoen.

Anita Twaalfhoven is hoofdredacteur van het Boekmancahier en jeugdtheaterrecensente bij Dagblad Trouw

Geen school zal aangeven cultuur onbelangrijk te vinden, maar in de praktijk sneuvelt het snel.

Een effectief instrument dus?

Daarover zijn de meningen verdeeld. Volgens de Algemene Rekenkamer bedragen de uitvoeringskosten 17,5% van het totaal door OCW beschikbaar gestelde budget. Dat is fors, maar dat komt ook doordat het jaar van invoering is onderzocht. De verwachting is dat de overheadkosten bij voortzetting zullen dalen. Dit zal ook ongetwijfeld het geval zijn wanneer er meer tegoed beschikbaar wordt gesteld aan hetzelfde aantal accounts. Ter vergelijking: bij de cultuurvouchers bedroegen de kosten per ontvanger 8,50 euro en bij de Cultuurkaart 2,90. Hierin is het aantal deelnemers een belangrijke factor. Het rapport van de rekenkamer is kritisch, maar laat ook zien dat sinds de invoering verschillende aanpassingen zijn gedaan die de kosten voor de scholen en culturele instellingen reduceren. Zowel culturele instellingen als 9 op de 10 docenten beoordelen de Cultuurkaart voldoende.

Het kabinet zegt cultuureducatie belangrijk te vinden, waarom wil het dan de regeling stopzetten?

Staatssecretaris Zijlstra vindt dat het een taak van de scholen zelf is en dus niet bekostigd moet worden uit de cultuurbegroting. Het budget wordt echter niet aan dat van de scholen toegevoegd, maar wegbezuinigd. Wel wil de staatssecretaris dat het verzorgen van cultuureducatief aanbod een subsidievoorwaarde wordt voor instellingen in de basisinfrastructuur. Op voorhand is duidelijk dat dit minder instellingen zullen zijn dan nu het geval is. Hoe het mogelijk is meer eigen inkomsten te verwerven wanneer tegelijker-

tijd de koopkracht wordt weggehaald bij de scholen en leerlingen is een vraag die zichzelf helaas lijkt te beantwoorden: niet met aanbod voor jongeren.

Kunnen de scholen het zelf?

Dat is de vraag, middelbare scholen hebben met veel prioriteiten te maken. Verhoging van de ouderbijdrage is een stap waarover niet lichtzinnig moet worden gedacht. Met de discussie over de stand van het onderwijssysteem lijkt de focus nu te liggen bij het waarborgen van basisvaardigheden als rekenen en taal. Geen enkele school zal aangeven cultuur onbelangrijk te vinden, maar in de praktijk kan het snel sneuvelen zonder structurele verankering in het onderwijs. ■

• Column •

INHOUDELIJK VERBINDEN

De laatste maanden beginnen er steeds meer kwartjes te vallen. Traag maar gestaag. De alarmbel 'bezuinigen' klinkt al een tijdje, ik raak er zelfs al aan gewend. Maar waar ik nog niet aan gewend ben, is het simpele denken. Onnozel is bijvoorbeeld het gemak waarmee mensen educatie en kunst door elkaar halen. Of anders gezegd: kunst lijkt alleen voor volwassenen, want zodra er kinderen of jongeren in het spel zijn, wordt er alleen nog gesproken over educatie.

Ik zou zeggen dat alle kunstenaars een educatieve taak hebben. En ja, we hebben allemaal een maatschappelijke taak en ook nog een taak om ons publiek te leren kennen en om mensen te verrassen. En o ja, om niet teveel geld op te maken. Dat weet het jeugdtheater trouwens allemaal allang. Maar dit zijn bijzaken als het over kunst beleven gaat en dat geldt net zo goed voor kinderen als voor volwassenen. Sterker nog als je als kind of jongere niet op tijd met goede kunst in aanraking komt, komt het nauwelijks meer goed met jou en die kunst.

“Waar ik niet gewend aan raak, is het simpele denken.”

En dan dat simpele denken over bezuinigen, door bijvoorbeeld te zeggen: de stadsgezelschappen kunnen er wel wat voor jeugd en jongeren bij doen. De enige inspirerende gedachte die ik daar tegenover kan stellen is: als er dan toch bijvoorbeeld maar acht stadsgezelschappen mogen blijven bestaan, laten we het dan ook omdraaien. En er minstens twee gezelschappen met jeugd en jongeren als hoofdagenda van maken. Die doen er dan af en toe iets voor volwassenen bij.

Hoe vaak ik de term Duits model al niet heb gehoord de afgelopen tijd: bah. Of: laat iedereen nadenken over fusies, of: wortel al-

leen in de regio dan komt alles goed. Het Duits model is bij mijn weten alleen maar log en duur en verder geënt op een groot land waar geen reistraditie is. Fusies kosten voor zover ik kan overzien alleen maar geld en maakt organisaties meestal niet flexibeler en inspirerender. Het denken in regio's lijkt me vaak meer ingegeven door politieke belangen. Ieder kwalitatief goed gezelschap kan in volle glorie overal in Nederland te zien zijn, ons landje is klein genoeg. En er is een groot buitenland vol inspiratie.

De jeugdgezelschappen blijken het financieel en organisatorisch behoorlijk goed te doen. Mijn eigen Max heeft bijvoorbeeld in 2009 36% eigen inkomsten en we kosten per stoel 28 euro subsidie. Dat komt niet doordat kinderen zo veel geld hebben, maar wel doordat we een kleine, flexibele organisatie zijn. En natuurlijk omdat we nu nog geld van onderwijs, bemiddelaars en cultuurkaart ontvangen. Maar juist aan die kant wordt zeer ernstig bezuinigd.

Ik ben natuurlijk voor samenwerken. Het jeugdtheater stemt al erg veel af met marketing, verkoop en educatie. In De Gouvernestraat in Rotterdam bouwen we aan een goed huis voor jeugd, jongeren en talentontwikkeling. En laat vooral ook theaters en onderwijs zich inhoudelijk verbinden aan makers. Dat motiveert. Maar ik zie verder vooral iets in inhoudelijk samenwerken ter inspiratie en ter verhoging van de kwaliteit, wie niet? Maar kwaliteit lijkt op dit moment een verboden woord. ■

Moniek Merx is artistiek leider van jeugdtheatergezelschap Max.

• Framing •

DE KRACHT VAN HET BEELD

De kunsten hebben zich in een negatief frame laten praten, waarin zij de subsidie-verslaafde sukkelaars zijn. Maar waar komt dat frame vandaan en hoe komen de kunsten daar weer uit? Bestuurskundige Hans de Bruijn: 'Er is vanuit de sector nooit een mooie taal of een mooi frame ontwikkeld dat aanspreekt. Dat potentie heeft om mensen te grijpen.'

Culturele schreeuwers, linkse hobbyisten, beroepstoeters, met designerbrilletjes getooide grachtengordel elite. De cultuursector heeft de laatste tijd heel wat minder vleiende termen over zich heen gekregen. Er valt van alles te zeggen over de vraag of kunstsubsidies nodig zijn en of de sector sommige dingen niet wat beter kan regelen. Los daarvan is de toon waarop er over de kunstensector gepraat wordt ongekend hard en cynisch. En over het algemeen *fact free*.

Dat een en ander gebeurt in de riolen van de internetfora is begrijpelijk, maar de politiek doet er vrolijk aan mee. Wilders merkte tijdens de presentatie van het regeerakkoord op dat het fijn was dat de 'linkse cultuurbo-bo's' flink wat van de bezuinigen zouden merken. Staatssecretaris Halbe Zijlstra zette bij Pauw en Witteman de sector weg als een die doodziek aan het subsidieinfuus lag, omdat ze niet snapt hoe je zelf je geld zou moeten verdienen en die bij een beetje bezuiniging meteen gaat schreeuwen. Premier Mark Rutte suggereerde dat bij de gemiddelde theatervoorstelling slechts tien mensen in de zaal zouden zitten. Wederom allemaal *fact free*.

Rare types

Toch is het effectieve beeldvorming. Het versterkt immers het beeld dat veel mensen

van – zeker de moeilijkere vormen van – kunst hebben, ook al heeft dat beeld niet zoveel met de werkelijkheid van doen. In dat beeld moeten die bedelende, onder elkaar subsidiesloten verdelende kunstenaars leren dat je gewoon moet maken wat het publiek leuk vindt en dat je je simpelweg aan de wettelijke van de markt moet houden. En dat stimuleer je door de subsidiekraan dicht te draaien en die centen terug te geven aan Henk en Ingrid.

Argumenten glijden van de overheid af als water van een eendje, omdat het geschetste beeld van de sukkelende kunstenaar te sterk is.

Hoe bepalend het beeld is voor het draagvlak voor kunst onder het publiek bleek uit de verschillende enquêtes die de afgelopen tijd onder 'gemiddelde Nederlanders' werden gehouden. Als ze gevraagd werd of er moest worden bezuinigd op kunst, was de meerderheid het daar mee eens. Bij dat woord krijgen mensen toch het beeld in hun hoofd van die rare types die van belastinggeld onbegrijpelijke dingen op doekjes kwasten. Maar als erop gewezen werd dat ook de muziekschool, popmuziek, de bibliotheek en de Nederlandse film onder de kunst- en cultuursubsidies

vielen, nam die meerderheid rap af tot een minderheid. Omdat het korten op kunst en cultuur daarmee geen ver-van-je-bed-show meer is, maar iets wat jou en – niet onbelangrijk – je kinderen aangaat. Veruit de meeste Nederlandse ouders willen namelijk dat kinderen in hun jeugd iets van kunst en cultuur meekrijgen.

De sector heeft de afgelopen maanden zijn best gedaan om feitenrelaas na feitenrelaas op te hangen om zo aan te tonen dat de argumenten van de overheid niet deugen. Die glijden echter van de overheid af als water van een eendje, omdat het geschetste beeld, het frame van de sukkelende kunstenaar te sterk is. Maar hoe komt dat frame zo sterk? En hoe komt de sector daaronder uit?

Hans de Bruijn is hoogleraar bestuurskunde aan de Technische Universiteit van Delft en expert op het gebied van framing. Hij schreef eerder het boekje *Geert Wilders in debat, Over de framing en reframing van een politieke boodschap* en werkt nu aan een algemener boek over het principe. 'Een frame is in principe niets anders dan een politieke boodschap', vertelt de Bruijn, 'die ik als een mal op de discussie probeer te drukken. Als me dat lukt, dan bepaal ik het debat. Dan speel ik een thuiswedstrijd en jij een uitwedstrijd.' De Bruijn geeft het voorbeeld van de "Puinhoppen van Paars", waarmee Pim Fortuyn destijds scoorde. Door constant die puinhopen te benadrukken dwong hij de regeringspartijen constant om uit te leggen dat er geen sprake was van puinhopen. Zodat Fortuyn er weer op kon wijzen dat de elite het probleem ontkende.

Spartelen

Het is een voorbeeld van een geslaagd frame, omdat het zo helder was. De Bruijn: 'Een goed frame is een pakkende boodschap. Dat kan zijn in de vorm van een one-liner of een metafoor. Op het eerste gezicht denkt iedereen bij een geslaagd frame: daar ben ik het wel mee eens. Als de VVD zegt: "Vandalen gaan betalen", dan zal niemand het daar mee oneens zijn. Omdat je het er mee eens bent, ga je op zoek naar de boef, die dit blijkbaar nog steeds niet heeft geregeld. En ook heel belangrijk: in een goed frame moet je bijna wel stappen.' Als je meegaat in iemands frame dan betekent dat dat je in die taal, in dat *discours*

een debat moet voeren. Daarmee wordt je automatisch in het defensief gedwongen. En voor de beeldvorming is het erg comfortabel als de tegenstander je ziet spartelen. Door de taal van de tegenstander te bevestigen, legitimeer je tegelijkertijd dat discours. Je bewijst de juistheid daarvan en suggereert dat het opgeroepen kader het juiste kader is om de discussie binnen te voeren. De Bruijn: 'Meegaan in de beeldvorming van de ander is uitermate risicovol. Maar soms is het heel erg moeilijk om niet in een frame mee te gaan. Omdat je anders overkomt als een arrogante kwal die niet ingaat op de argumenten van de tegenstander, bijvoorbeeld. Zoals gezegd: een goed frame dwingt je bijna om erin te stappen. En dan zit je ineens aan de verkeerde kant van de streep.'

“Een goed frame dwingt je bijna om erin te stappen. En dan zit je ineens aan de verkeerde kant van de streep.”

Even terug naar de kunsten, waar je iets dergelijks ziet gebeuren. De sector is constant bezig uit te leggen en met feiten te staven dat de kunsten helemaal niet aan het subsidieinfuus liggen, maar gaat daardoor mee in het frame van Zijlstra cum suis. Je kunt je in dat verband ook afvragen of het verstandig was om als protest om cultuur te gaan schreeuwen, omdat dat het beeld van bedelaars zonder argumenten alleen maar bevestigt. En ook de Tafel van Zes neemt in zijn discussiestuk het wollige economische discours

van Zijlstra over. De sector is massaal in het frame van PVV en VVD gestapt. De Bruijn ziet dat ook. 'De sector reageert nogal moralistisch en defensief op de bezuinigingen. Daarmee bevestig je inderdaad het beeld van een passieve sector die alleen maar roept om meer. Er wordt een beeld neergezet van een overgesubsidieerde en dus gepamperde sector. Als dan je enige reactie is dat je gaat schreeuwen, dan bevestig je inderdaad dat beeld. Een ander goed frame wat de kunsten betreft kwam van Sander Dekker, VVD-wethouder in Den Haag. Hij zei: "Ik zie mensen voor 25 euro een kaartje kopen voor het Residentieorkest, terwijl ze daarvoor voor 200 euro hebben zitten eten." Dat is een sterk beeld, omdat je meteen denkt: ja, dat is eigenlijk ook zo. Als dan je enige moralistische reactie is dat bezuinigen schandelijk is, dan krijg je echt niemand in beweging. Zeker niet aan de rechterkant van het spectrum.' Door de hele discussie over de kunsten heen, zegt De Bruijn, speelt namelijk ook het frame van de Linkse Kerk. 'Dat is een kerk met een geloof, met weinig oog voor de feiten, die de werkelijkheid niet kent. En die vooral erg moralistisch is.'

Hertalen

Een frame past altijd op een maatschappelijke context. De Bruijn: 'Hoe Wilders over moslims praat, past bij de manier waarop velen na 9/11 naar de Islam kijken. De VVD wint de verkiezingen, omdat de maatschappelijke discussie op dat moment ging over de overheid die in tijden van crisis teveel uitgeeft. Die maatschappelijke decors zijn er gewoon. Dat decor kun je gebruiken om je frame aan op te hangen.' Op dit moment is het decor dat er een bestuurlijke elite is, die is losgezongen van de werkelijkheid. En voor de linkse elite geldt dat in het kwadraat. Daar past het frame van de arrogante, linkse kunstsector prima bij.

De vraag is natuurlijk hoe je omgaat met die situatie, of hoe je een effectief tegenframe opzet. De Bruijn: 'Er is vanuit de sector nooit een mooie taal of een mooi frame ontwikkeld dat aanspreekt. Dat potentie heeft om mensen te grijpen. Dat vind ik raar van een sector waar de creativiteit vanaf spat. Ook dat irriteert mensen. Je moet iets van proactiviteit laten zien. Die heb ik nog niet gezien.'

Een nieuw frame moet passen bij de waarden van je tegenstander. Bij rechts is dat bijvoorbeeld economie. Als je je sector ook in die waarden presenteert, als hip en innovatief, dan zal men al anders naar je kijken. Je kunt het ondernemerschap van de sector benadrukken. Dan heb je een kans, omdat je uit de huil-hoek komt.'

***“Mensen
zijn de grofheid
en de individualisering in de
samenleving zat.
Je kunt laten zien
dat de kunsten
daar tegenwicht
aan bieden.”***

Je gaat in dat geval niet mee in het discours van de ander, maar hertaalt het juist naar je eigen frame. Het past in de lijn die planoloog Zef Hemel in het vorige Kunsten '92 Magazine opperde. Hij pleitte in zijn column om het niet meer te hebben over subsidies, maar over investeringen, zodat investeringen in cultuur niet anders behandeld zouden hoeven worden dan investeringen in economie of infrastructuur. De Bruijn: 'Ik ken de sector niet goed genoeg, maar er gebeurt vast al veel op het gebied van ondernemen en maatschappelijke betrokkenheid. Dat zie je in de beeldvorming niet terug. Naast dat je een frame kan bedenken rond de waarden van je tegenstander, kun je als gezegd ook een maatschappelijk decor gebruiken. Mensen zijn de grofheid en de individualisering in de samenleving zat. Je kunt laten zien dat de

kunsten daar tegenwicht aan bieden en mensen kunnen binden.' Als het gaat om hertalen van het discours wijst De Bruijn er ook op dat je op zoek kan gaan naar de schaduwkanten van het frame van je tegenstander. Door het bijvoorbeeld altijd maar over economie te hebben, verlies je menselijkheid of solidariteit uit het oog. Daar zit dus een zwak punt. Een goed frame bedenk je echter niet even achter de tekentafel, waarschuwt De Bruijn. Hij geeft het voorbeeld van de "Yes, we can" retoriek van Obama. 'Obama is daar al in 2004 mee begonnen. Vervolgens heeft hij de one-liner uitgetoet in allerlei zalen. Zo sleep hij hem langzaam bij tot hij werkte. Ook Pim Fortuyn heeft eerst in honderden zaaltjes gestaan voordat de "Puinhoppen van Paars" bleven hangen.' Daarom, zegt hij, moet de sector nu na gaan denken over mogelijke manieren om de beeldvorming op lange termijn naar hun hand te zetten. En dan zien wat blijft plakken.

Aan de andere kant wijst De Bruijn er op dat framing geen hogere wiskunde is en ook geen wondermiddel. 'Het is nu een buzzword. Alles wordt nu geanalyseerd op frames. Maar framing is ook niet alles. Niemand kan zeggen: ik heb de verkiezingen gewonnen dankzij mijn geniale frame. Je hebt ook een politieke boodschap en politiek beleid, dus die frames zijn een variabele in het geheel. We moeten de boel ook niet overtrekken. Dat dreigt nu een beetje te gebeuren. Er zit, bijvoorbeeld als het gaat om de kunsten, ook gewoon een politiek machtsspel achter.' ■

• Ledenlijst •

ACT Beroepsvereniging voor Acteurs • Afrika Museum • AKI Academie Beeldende Kunst en Vormgeving • AKV/St. Joost • ALBA Theaterhuis • All About Us Film Factory • Amstel Quartet • Amsterdam Museum • Amsterdam Sinfonietta • Amsterdams Fonds voor de Kunst • Amsterdams Grafisch Atelier • Amsterdams Kamermuziekcentrum De Suite • Amsterdams Uit Buro • Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten • anoukvandijk dc • ARCAM • ArchiNed • Archiprix • Architectuur Lokaal • ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten • Arti et Amicitiae • ASKO | Schönberg • Associatie van Theaterinitiatieven • Autoped / Boekie Boekie • Axes / Jazz Power • BAK, basis voor actuele kunst Babastiki • 't Barre Land • BBK, Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars • Berlage Instituut • Bik Bent Braam • BIM • Bimhuis • Binger Filmlab • Binoq/Atana Cultuur bkbc brabants kenniscentrum kunst en cultuur • BNO, Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers • Bollwerk • Bond Heemschut • Bonte Hond • Brain, Branchevereniging Archiefinstellingen NI • Breda's Museum • Buitenkunst • Bureau Konings Kunst • Calefax Rietkintet • Camerata Trajectina • Cappella Amsterdam • Cappella Pratensis • Cello Octet Amsterdam • Centraal Museum • Centrale Discotheek Rotterdam • Centrum Beeldende Kunst Emmen • Centrum voor Electronische Muziek • Chassé Theater Cinekid • Cinemien • CJP • Club Guy & Roni • Combattimento Consort Amsterdam • Componisten 96 • Concordia Kunst & Cultuur • Conny Janssen Danst • Conservatorium van Amsterdam • Conservatorium Maastricht • COOL kunst en cultuur • Courante • CREA • Crossing Border • Cultuurnetwerk Nederland • Dance Works Rotterdam Dansateliers • Dansers Studio • Dansgroep Amsterdam • Danshuis Station Zuid • Danstheater AYA • Danswerkplaats Amsterdam • De Acteursschool • De Appel • De Ateliers • De Balie • De Culturele Onderneming BV • De Doelen • De Kazerne • De Kleine Komedie • De Kom • De La Mar Poppentheater • De Muzerij • De Nederlandse Bachvereniging • De Nederlandse Opera • De Nieuw Amsterdam • De Nieuwe Kerk • De Overslag • De Rode Hoed • De Stilte • De Theatercompagnie • De Toneelmakerij • De Utrechtse Spelen • De Veenfabriek • De Vleeshal / SBKM • De Vrije Academie • De Wassen Neus • Delta Ensemble • Deventer Schouwburg • Don't Hit Mama • Dood Paard • Dordrechts Museum • DOX • Dr. Anton Philipszaal • Drieons • DSP-Groep • Dutch Directors Guild • EDU-ART • Ensemble MAE • Erfgoed Nederland • Europese Stichting Joris Ivens • Euro Sonic Noorderslag • EYE Film Instituut Nederland • Federatie Filmbelangen • Federatie Welstand • Felix Meritis • Film by the Sea • Filmtheater 't Hoogt • Firma Rieks Swarte • FOAM • Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten • Fonds Podiumkunsten • Fonds voor Beeldende Kunsten Vormgeving en Bouwkunst • Fonds voor Cultuurparticipatie • Fontys Hogescholen • Fotografen Federatie • Fotografie Noorderlicht • Frans Hals Museum | De Hallen Haarlem • Gasthuis / Frascati • Gemeentemusea Arnhem • Gemeentemuseum Den Haag • Genootschap van Nederlandse Componisten Geneco • Golden Palace • Grachtenfestival • Graphic Design Museum • Grand Theatre • Groninger Forum • Groninger Museum • Haags Historisch Museum • Handtheater • Het Brabants Orkest • Het Concertgebouw • Het Filaal • Het Gelders Orkest • Het Huis van Bourgondië • Het Internationaal Danstheater • Het Ketelhuis • Het Klooster • Het Laagland • Het Lab • Het Mauritshuis • Het Muziektheater • Het Nationale Ballet • Het Nationale Toneel • Het Rijksmuseum • Het Syndicaat • Het Toneelschap Beumer en Drost • hetveem theater • Het Zuidelijk Toneel • Historisch Museum Rotterdam • Holland Animation Filmfestival • Holland Dance Festival • Holland Festival • Holland Opera Xpress • Holland Symfonia • Hotel Modern • Huis / Festival aan de Werf • ICKamsterdam • Idea • Impakt • nsomnio • Instant Composers Pool (ICP) • Internationaal Franz Liszt Pianoconcours • International Documentary Filmfestival Amsterdam • International Film Festival Breda • International Film Festival Rotterdam • Introdans • Intro in situ • Jan van Eyck Akademie • Jazz Orchestra of the Concertgebouw • Jeugd cultuurfonds Nederland • JeugdOrkest Nederland • Jeugdtheater Amsterdam / de Krakeling • Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland • Joods Historisch Museum • Kasteel Amerongen • Keesen & Co • KIK Productions • Koninklijk Concertgebouworkest • Koninklijk Conservatorium • Koninklijk Theater Carré • Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag • Koninklijke Nederlandse Toonkunstenaarsvereniging • Koninklijke Schouwburg Den Haag • Koninklijke Vereniging van het Boekenvak • Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis • Kontrans • Korzo • Krölller-Müller Museum • Kunst Centraal • Kunst en Cultuur Gelderland • Kunst en Cultuur Noord-Holland • Kunstbende • Kunstconnectie • Kunstenhuis De Bilt/Zeist • Kunstenlab • Kunstgebouw • Kunsthal • LCM, Landelijk Contact Museumconsulenten • Leids Film Festival • Leine & Roebana • Likeminds • Limburgs Symphonieorkest • Los Bewegingstheaterwerkplaats • Lucent Danstheater • LUX Nijmegen • Luxor Theater • M-Lab • Manifesta • Maritiem Museum Rotterdam • Marres • Materiaalfonds voor Beeldende Kunst en Vormgeving • MC • Mediamatic • Meekers • Mimetheatergroep Bambie • Mondriaan Stichting • MU • Mugmetdegoudentand • Museum Boerhaave • Museum Boijmans van Beuningen • Museum Catharijneconvent • Museum De Paviljoens • Museum Het Rembrandthuis • Museum Jan Cunen • Museum Slot Loevestein • Museum Volkenkunde • Museum Waterland • Museumhuis Groningen • Music Meeting • Muziek Centrum Nederland • Muziekcentrum van de Omroep (MCO) • Muziekcentrum Frits Philips • Muziekcentrum Vredenburg • Muziekgebouw aan 't IJ • Muzieklab Brabant • Muziekpodium Zeeland • Muziekschool Amsterdam • Muziekschool 'de Muzen' • Nationale Reisopera • NBF Nederlandse Beroepsvereniging van Film en Televisiemakers • Nederlands Architectuur Instituut • Nederlands Blazers Ensemble • Nederlands Centrum voor Volkscultuur • Nederlands Danstheater • Nederlands Film Festival • Nederlands Fonds voor de Film • Nederlands Fotomuseum • Nederlands Instituut voor Animatiefilm • Nederlands Kamerkoor • Nederlands KamerOpera Festival • Nederlands Letterenfonds • Nederlands Muziek Instituut • Nederlands Openluchtmuseum • Nederlands Philharmonisch Orkest • Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam • Nederlandse Associatie voor Podiumkunsten (NAPK) • Nederlandse Dansdagen • Nederlandse Kring van Beeldhouwers • Nederlandse Vakgroep Keramisten • Netwerk Jeugdtheaterscholen • Netwerk voor Bedrijfsmatig Archiveren • Nieuw Ensemble • Nieuwint Music Productions • Nieuw West • Noord Nederlands Toneel • Noorderkerkconcerten • Noorderzon Festival • Noordkaap • November Music • NTB Vakbond voor Musici • NVS Nederlandse Vereniging van Speelfilmproducenten • OMSK • Onafhankelijk Toneel • Opera Spanga • Opera Studio Nederland • Opera Zuid • Organisatie Oude Muziek • Orkater • Orkest de ereprijs • Orkest van de Achttiende Eeuw • Overstekend Wild • Pakhuis de Zwijger • Paradiso • Paradox • Passionate Bulkboek • PeerGroup • Perdu • Persmuseum • Pictoright • Poetry International • Poëziefestival Landgraaf • POP NL • Premself • Prinses Christina Concours • Productiehuis Brabant • Productiehuis Oost-Nederland (ON) • Proma/Rumbatà • Rabotheater Hengelo • Raras Budaya • RASA wereldculturencentrum • Raz • Ricciotti Ensemble • RO-Theater / Theaterproductie Rotterdam • Rotterdam Festivals • Rotterdams Philharmonisch Orkest • Rotterdams Wijktheater • Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur • Rotterdamse Schouwburg • Rijksmuseum Twenthe • Rijksakademie van Beeldende Kunsten • Rijksmuseum van Oudheden • Sandberg Instituut • Scapino Ballet Rotterdam • Scholen in de Kunst • School der Poëzie • School of Performing Arts / Prins Claus Conservatorium • Schouwburg Almere • Schreeuw • Sinfonietta Aurora • Slagwerkgroep Den Haag • SM's Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch • SNS Reaal Fonds • Société Gavignies • Splendor • Springdance • Stadsarchief Amsterdam • Stadsschouwburg Amsterdam • Stadsschouwburg en Philharmonie Haarlem • Stadsschouwburg Utrecht • Stedelijk Museum Alkmaar • Stedelijk Museum Amsterdam • Stedelijk Museum De Lakenhal • Stedelijk Van Abbemuseum • STEIM • Stella Den Haag • Stichting Brokken • Stichting Cultuur Inventarisatie • Stichting dOek • Stichting Educatieve Orkest Projecten SEOP • Stichting InterArt • Stichting Internationale Concerten en Werkgroepen • Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA) • Stichting Jonge Harten • Stichting Koorbegeleidingen • Stichting Kultuur • Stichting

Kunst en Openbare Ruimte (SKOR) • Stichting Lezen • Stichting Strijkkwartetten Nederland Stichting Swing • Stichting WIG • Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties • Stimuleringsfonds voor Architectuur • STIP-Producties • STOA • Stroom Den Haag • Stut theater • SubmarineChannel • Sundaymorning@ekwc • SVP-Kunst • SWK Kunsthuysvesting Utrecht • Tamar-Muziektheater • Terschellings Oerol Festival • Teylers Museum • TF Theaterfestival van Nederland en Vlaanderen • The Amsterdam Summer University • Theater aan het Spui • Theater Artemis • Theater Bellevue • Theater De Citadel • Theater De Engelenbak • Theater De Vest • Theater EA • Theater Gnaffel • Theater Ins Blau • Theater Instituut Nederland • Theater Kikker • Theater Lantaren/Venster • Theater Zeebelt • Theaterbureau Zimihc • Theaterfestival Boulevard • Theatergroep Carver • Theatergroep Kwatta • Theatergroep Max • Theaterproductiehuis Zeelandia • Theaterwerkplaats Generale Oost • Toneelgroep Amsterdam • Toneelgroep Maastricht • Toneelgroep Oostpool • Toneelschuur Producties • Tropentheater • Tryater • Uit in Vlissingen • Utrechts Centrum voor de Kunsten • V2_ • Van Gogh Museum • Vereniging Haagse Kunstkring • Vereniging Muziekscholen Overleg Noord-Holland • Vereniging Nederlandse Muziek Ensembles • Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals • Vereniging Schrijvers en Vertalers • Vereniging Toonkunst Nederland • Vereniging van Openbare Bibliotheken • Verkadefabriek • Villa Zebra • Vioolprijs Iordens / Davina van Wely Vioolconcours • Virtueel Platform • Vis à Vis • VIVID Vormgeving • VocaalLAB • VPRO • Vrede van Utrecht • Vrije Academie voor Kunsthistorisch Onderwijs • W139 • Waag Society • Wereld Muziek Concours Kerkrade WMC • Westergasfabriek • Wintertuin • Witte de With • Yo! Opera • YXIE • Zeister Muziekschool •

• Colofon •

Verspreiding van het Kunsten '92 Magazine vindt plaats onder leden, donateurs en relaties van de Vereniging.

Nog geen lid?

Namens meer dan 435 instellingen komt Kunsten '92 op voor het brede belang van kunst, cultuur en erfgoed in Nederland. Graag nodigen wij u uit om u aan te sluiten. Particulieren verwelkomen wij graag als donateur.

Meer informatie over het lidmaatschap en donateurschap vindt u op www.kunsten92.nl.

Op de hoogte blijven?

Via de digitale nieuwsbrief blijft u op de hoogte van de activiteiten en standpunten van Kunsten '92.

U kunt zich abonneren via www.kunsten92.nl of door een e-mail te sturen naar info@kunsten92.nl.

Meer lezen?

Kijk op www.kunsten92.nl voor:

- Actuele informatie over activiteiten van Kunsten '92
- Cultuurcollege
- De erfgoedagenda
- BNG-Erfgoedprijs

Kijk op www.cultuurbeleid.nl voor:

- De laatste nieuwsfeiten op het gebied van het Nederlands Cultuurbeleid
 - Politieke agenda
 - Congresagenda
- (i.s.m. de Boekmanstichting)

Bureau

Marianne Versteegh, algemeen secretaris
Heleen Alberdingk Thijm, office manager
Aart Kolle, beleid en ict

Redactie magazine

Robbert van Heuven, eindredacteur
Aart Kolle, redacteur
Simon van den Berg, redacteur

Met medewerking van

Sara van der Kooi, Micha Wertheim,
Anita Twaalfhoven, Moniek Merckx

Vormgeving Magazine

Maartje van Nimwegen & Dwi Tirtadji

Beeld

Bij de samenstelling van de beeldbijlage hebben de makers getracht alle rechthebbenden te achterhalen, hetgeen niet in alle gevallen is gelukt; diegenen die menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met de redactie.

Druk

drukkerij Vos, Gemert

Bestuur Kunsten '92

Dagelijks Bestuur Kunsten '92

Ad 's-Gravesande, voorzitter

Jack Verduyn Lunel (Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag), vice-voorzitter

Wim Weijland (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden), penningmeester

Leontien Wiering (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten)

Algemeen Bestuur Kunsten '92

Willemien van Aalst (Nederlands Filmfestival, Utrecht)

Rob Docter (Berlage Instituut, Rotterdam)

Alex Kühne (Deventer Schouwburg)

Jerry Remkes (anoukvandijk dc, Amsterdam)

Michiel de Rooij (Flinck Film, Amsterdam)

Axel Rüger (Van Gogh Museum, Amsterdam)

Marion Schiffers (Jongeren theater 020, Amsterdam)

Peter Schrurs (oud-directeur VPRO, Utrecht)

Bart Visser (regisseur, beeld- en geluidkunstenaar, Amsterdam)

Ap de Vries (Vereniging Openbare

Bibliotheken, Den Haag)

Hans Waage (Rotterdams Philharmonisch Orkest)

Vereniging Kunsten '92

Herengracht 62

1015 BP Amsterdam

telefoon (020) 422 03 22

fax (020) 422 04 00

info@kunsten92.nl

www.kunsten92.nl